

scientific doctrine, the state of the current legislation and the realities of legal practice in the field of individuals' protection.

The civil and legal contract for individuals' protection as the type of transaction is the base of obligations origin on providing security services. Conclusion of the contract for individual's protection is a process of reaching an agreement between the parties – an individual and security organization.

The main results of this paper are the conclusions regarding the improvement of the legislation concerning the contract for individual's protection. The spheres of this article's implementation are civil, commercial, administrative, criminal law. The practical significance of the work is its use by police officers while concluding the contract for individual's protection.

Keywords: individual, security, protection contract, contract for individual's protection, contract form.

УДК 347.451(477)

Д. Ю. Вусатий

ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРІВ, ЩО УКЛАДАЮТЬСЯ В СИСТЕМІ ГРОМАДСЬКОГО ХАРЧУВАННЯ

Розглянуто сутність низки цивільно-правових договорів, що укладаються в системі громадського харчування – їдальнях, кафе, ресторанах тощо. Акцентовано увагу на виявленні юридичних особливостей, які дозволяють установити основну мету та видову приналежність указаних договорів до певного договірному типу. Проаналізовано умови та основні елементи цих договорів. Зроблено висновок, що зазначені договори мають подвійне спрямування. Так, одні з них мають своєю метою перенесення права власності на майно. Такі договори запропоновано розглядати як різновиди договору роздрібної купівлі-продажу. Інші, котрі своєю метою мають виконання підрядних робіт і передачу їх результату, повинні визнаватися різновидами договору підряду.

Ключові слова: договірні відносини, цивільно-правовий договір, договір роздрібної купівлі-продажу, система громадського харчування

Як відомо, встановлення правової природи цивільно-правового договору має важливе юридичне значення. Від того, як на теоретичному рівні буде вирішено це питання, залежить те, яке місце в системі договірних зобов'язань буде відведено певному договору, а також те, який правовий режим його правового регулювання буде запроваджений на практиці. Зазвичай правовий режим, що запроваджується під час правового врегулювання певного цивільно-правового договору, відповідає стану фактичних договірних відносин, що обумовлюють його виникнення. Внаслідок цього відбувається стабілізація регульованих суспільних відносин та упорядковується і стає одноманітною наявна договірна і відповідна судова практика.

З огляду на це, певний науковий інтерес завжди представляли наукові дослідження окремих практичних проблем правового

врегулювання договірних суспільних відносин. Серед них однією з малодосліджених у юридичній літературі з цивільного права є проблема встановлення юридичної природи низки цивільно-правових договорів, що укладаються в системі громадського харчування¹. Як справедливо зауважує О. В. Дзера, на особливу увагу заслуговують правочини, які укладаються фізичними особами у системі громадського харчування – їдальнях, кафе, ресторанах [1, с. 28–29]. Тому постає проблема встановлення правової природи цих правочинів, тобто чи, можна, їх визнати договорами купівлі-продажу, чи можливо мають місце інші договори, зокрема підряду або надання інших послуг. Сучасне законодавство також не дає однозначного визначення цього питання. Згідно з Порядком провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 15 червня 2006 р. № 833, робота підприємств ресторанного господарства (громадського харчування) належить до торговельно-виробничої діяльності, тобто до різновиду торговельної діяльності. Водночас інші нормативні акти розмежовують підприємства торгівлі та громадського харчування, що, зокрема, випливає з назви закону України «Про застосування електронних контрольно-касових апаратів і товарно-касових книг при розрахунках із споживачами у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг»² та його змісту.

Вважаємо, що вказана проблема заслуговує на увагу та потребує свого вирішення на теоретичному рівні питання, чи можна ці договори визнати різновидами договору роздрібної купівлі-продажу? Так, у цих договорах однією зі сторін завжди виступають фізичні особи як кінцеві споживачі товарів у сфері громадського харчування. З протилежної сторони участь у них беруть фізичні та юридичні особи як суб'єкти підприємницької діяльності. Зазначений суб'єктний склад учасників вказаних договірних відносин свідчить про те, що не завжди йдеться про договір купівлі-продажу у його класичному прояві (ст. 654 ЦК України), а частіше його різновид – роздрібна купівля-продаж (ст. 698 ЦК України). Втім, питання вимагає окремого дослідження. Слід зазначити, що вказане не є основною кваліфікуючою ознакою, за якою визначається правова природа цивільно-правового договору. Отже, пошук прийнятної відповіді на окреслені теоретичні питання становить основну **мету** і завдання цієї наукової статті, що, у свою чергу, обумовлює її наукову новизну та актуальність.

¹ Систему громадського харчування утворюють ресторани різного класу, бари, кафе та їдальні, пункти швидкого приготування їжі та самообслуговування.

² У новій редакції – це закон України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» (нову назву цей Закон набув у редакції від 15.08.2000 згідно із Законом від 01.06.2000 № 17760-III).

Значний внесок у розробку проблем договору роздрібної купівлі-продажу та інших договорів, які укладаються у сфері громадського харчування, внесли такі науковці, як А. С. Кузьменко, Ю. Я. Львович, Є. В. Олексієва, С. Х. Свободова, Н. Ю. Хорошавіна, М. Я. Шевченко. Утім, вказані вчені досліджували ці проблеми лише фрагментарно, багато питань залишилися дискусійними й такими, що потребують подальшого доктринального аналізу, оскільки об'єктом їх наукової уваги виступав переважно договір роздрібної купівлі-продажу товарів, а не договори, що укладаються фізичними особами в системі громадського харчування – їдальнях, кафе, ресторанах тощо.

З'ясування правової природи договорів, що укладаються у системі громадського харчування, передбачає виявлення таких юридичних особливостей, які б дозволили встановити їх основну мету, а також видову приналежність до певного договірного типу. Зазвичай до таких юридичних особливостей відносять основні елементи цивільно-правового договору: сторони, предмет і зміст [2, с. 7, 42]. Характерні особливості кожного з цих елементів дозволяють локалізувати договір у межах певного договірного типу, встановити, у чому полягає його специфічний і самостійний юридичний характер, визначити, яке місце має бути йому відведено в системі договірних зобов'язань, тощо.

Водночас юридичний аналіз деяких наукових точок зору свідчить, що наукові погляди на те, чим обумовлена правова природа цивільно-правового договору можуть різнитися. Зокрема, М. Я. Шама вважає, що правова природа договору, визначається, «по-перше, через предмет договору, а, по-друге, через його форму» [3, с. 144]. Вбачається, що з цією думкою можна погодитись лише частково щодо предмета, оскільки форма цивільно-правового договору жодним чином правову природу договору не визначає. Форма договору як правочину (ст. 205 ЦК України) відображає лише зовнішній вигляд, якого набуває спільне волевиявлення його сторін. Подібне волевиявлення, як відомо, може мати свій прояв лише у двох формах – усній (ст. 206 ЦК України) або письмовій (ст. 207 ЦК України). Якщо йдеться про форму договору як волю юридичну форму фактичних, економічних за своїм майновим змістом виробничих відносин, які реалізуються в суспільному обміні товарами, то можна погодитися з цією точкою зору, приймаючи до уваги вказане зауваження. Однак М. Я. Шама чітко не зазначає, що саме покладено в основу твердження про те, що формою договору може визначатися правова природа договору.

Вважаємо, що правова природа цивільно-правового договору має визначатися не лише через його предмет або волю юридичну форму, вона має визначатися через усі його юридичні умови, в яких виражається його волюва юридична форма, діалектично залежна від прояву її економічного майнового змісту. До таких умов договору

потрібно відносити усі його юридичні умови у контексті їх відомого поділу на істотні, звичайні та випадкові [4, с. 410]. Також до цих умов слід відносити згадані вище елементи договору (сторони, предмет і зміст), які у поєднанні з умовами договору охоплюють його «юридичну суть» і дають найбільш повне уявлення про правову природу цивільно-правового договору. Отже, дотримуючись вказаних поглядів, слід зупинитися на правовій природі цивільно-правових договорів, що укладаються у системі громадського харчування – їдальнях, кафе, ресторанах тощо.

По-перше, важливо з'ясувати мету договору. Юридичний аналіз найбільш відомих договорів (які умовно можна назвати договорами купівлі-продажу кулінарних страв), що укладаються в закладах системи громадського харчування (їдальнях, кафе, ресторанах та ін.), дає підстави для твердження, що більшість із них за своєю метою спрямовані на передачу права власності на товари, що зазвичай призначаються для особистого (домашнього) використання або споживання, не пов'язаного зі здійсненням підприємницької діяльності. Такий висновок базується на підставі того, що на відміну від договору підяду (ст. 837 ЦК України), кінцевого набувача цих товарів цікавить не стільки результат роботи підрядника, скільки набуття права власності на вже готовий результат цих робіт – певні кулінарні страви, які пропонуються до продажу на умовах публічної оферти (ст. 633, 638 ЦК України). Набувач подібних товарів, як правило, не замовляє виготовлення необхідних йому кулінарних страв, він купує їх вже готовими, які відкрито пропонуються до продажу кожному бажаному через спеціальну роздрібну торговельну мережу. Такі суспільні майнові відносини за своїм економічним змістом і вольовою формою набувають вигляду договірних відносин роздрібно-купівлі-продажу товарів (ст. 698 ЦК України) й мають кваліфікуватися відповідним чином як такі, що спрямовані на перенесення права власності на майно (речі).

У той же час, якщо схожий на попередній договір укладається в ресторані, де відбувається приготування кулінарних страв на замовлення, він має кваліфікуватися дещо по-іншому, зокрема як різновид договору підяду, оскільки йому властиві всі ознаки, що зазвичай характерні договору підяду, а не договору купівлі-продажу товарів. Маються на увазі ознаки, що зумовлені виконанням певних робіт, пов'язаних із виконанням відповідного замовлення відвідувача ресторану. Зокрема, на те, що результат робіт має істотне значення для кваліфікації такого договору як договору підяду, вказує те, що замовник (відвідувач ресторану) повинен розрахуватися за вже готові, спожиті й навіть неспожиті, але замовлені ним кулінарні страви. У такому випадку передача права власності на замовлені кулінарні страви не набуває юридичного значення, як під час купівлі-продажу. Тут юридичного значення набуває факт виконання замовлених

робіт і передача їх результату – готових кулінарних страв, для можливості кваліфікації такого договору як різновиду договору підряду. Крім того, замовник страв у ресторані не має права відмовитися від оплати виконаного замовлення, оскільки саме він є ініціатором здійснення підрядних робіт¹. Отже, своєю метою подібний договір має виконання певних робіт і передачу їх замовнику кінцевого результату у вигляді готових кулінарних страв, які замовник зобов'язаний оплатити незалежно від того, чи виникло у нього право власності. Тому такий договір слід кваліфікувати як різновид договору підряду, а не договору роздрібної купівлі-продажу товарів.

Наступним елементом, який розкриває правову природу договорів, що укладаються у системі громадського харчування є їх предмет. Слід відзначити, що стосовно визначення предмета договору в науці цивільного права триває дискусія, викликана різними поглядами вчених на співвідношення таких наукових категорій, як об'єкти цивільних прав, об'єкти цивільних правовідносин та об'єкти суб'єктивних цивільних прав. Якщо об'єктом суб'єктивного цивільного права виступає річ, то це речові правовідносини, що мають абсолютний характер. Якщо об'єктом суб'єктивного цивільного права визнаються дії (поведінка) зобов'язаного боржника, то це зобов'язальні правовідносини, що мають відносний характер [5, с. 34–35]. Як відомо, цивільно-правовим договором встановлюються переважно зобов'язальні правовідносини, тому правильно вважати, що об'єктом договірної зобов'язання є дії або поведінка його сторін. Це можуть бути різні дії – із передання речей, майна, виконання робіт, надання послуг або інших немайнових і майнових благ (ст. 177 ЦК України). Згадані блага у договірному праві прийнято розглядати як предмет договору. Отже, узагальнюючи існуючі точки зору на предмет договору, слід відзначити, що ним можуть бути будь-які майнові та немайнові блага (речі, роботи, послуги, права, результати інтелектуальної власності тощо), що надаються за договором. При цьому альтернативною залишається точка зору, згідно з якою предметом договору пропонується вважати права і обов'язки його сторін [6].

Грунтуючись на традиційних поглядах щодо предмета договору, згідно з якими ним вважаються певні майнові й немайнові блага, вважаємо, що в тих випадках, коли метою договорів, які укладаються в системі громадського харчування, є перенесення права власності на майно (товар) на умовах купівлі-продажу, їх предметом буде товар, котрим завжди виступають індивідуально визначені речі як об'єкти цивільних прав (ст. 177 ЦК України). Подібне трактування предмета цих договорів узгоджується з предметом договору купівлі-продажу (ст. 656 ЦК України) як родового договору групи договорів,

¹ Якщо замовник відмовляється від такого договору у процесі приготування страв, він має відшкодувати підрядникові завдані цим збитки.

метою яких є перенесення права власності на майно. Отже, за своєю типовою приналежністю договори, що укладаються у системі громадського харчування, метою яких є перенесення права власності на майно, належать до договорів типу купівля-продаж. Відповідно, правова природа таких договорів обумовлена їх видовою приналежністю до договорів типу купівля-продаж.

Поряд з тим договори, що укладаються у закладах системи громадського харчування з метою виконання робіт і передання їх результату, належать до договорів типу підряд. Як відомо, предметом таких договорів виступають підрядні роботи у зв'язку з кінцевим результатом, який має бути переданий замовникові в результаті їх виконання. У зв'язку з цим навряд чи є справедливими аргументи О. В. Дзери, який вважає, що коли фізична особа «замовляє у підприємства громадського харчування приготувати страви і між замовленням і його виконанням є певний проміжок часу, то укладений правочин може мати ознаки договору про надання підрядних послуг» [1, с. 29]. Вбачається, що у такому випадку допускається деяка некоректність, коли «підрядні роботи» називаються «підрядними послугами», оскільки послуга нематеріальна за своєю правовою природою, на відміну від підрядних робіт, які майже завжди мають певний оречевлений результат у вигляді новоствореного майна, полагодженої речі тощо. У випадку із підрядним договором про приготування кулінарних страв такий оречевлений результат полягає у приготуванні певної кулінарної страви передачі її замовнику (відвідувачу ресторану). Оскільки предметом цього договору виступає певний результат робіт, то його слід вважати підрядно-подібним договором за своєю правовою природою.

Слід погодитися з думкою О. В. Дзери, що «можуть бути й такі правочини, які мають ознаки договору купівлі-продажу і договору про надання громадянам-замовникам додатково тих чи тих послуг (забезпечення місцем та столовим начинням для вживання їжі, музичним супроводом, концертними виступами тощо). Тому такі договори підприємств громадського харчування з обслуговування громадян-споживачів є комплексними, що не суперечить законодавству, адже цивільні права та обов'язки можуть виникати, зокрема, з правочинів, передбачених законом, а також із не передбачених законом, але таких, що не суперечать йому» [1, с. 28–29].

Ще одним елементом, який дозволяє охарактеризувати правову природу договорів, що укладаються у закладах системи громадського харчування, є їх юридичний зміст. За загальним правилом юридичний зміст цивільно-правового договору становлять всі його умови, на яких він укладається, або лише права та обов'язки його сторін [7, с. 93–95]. Оскільки всі умови цивільно-правового договору поділяються на істотні, звичайні та випадкові, то це дозволяє виокремити серед них ті умови, погодження яких є обов'язковим під час укладання договору, й ті, які погоджувати необов'язково. Подібна

класифікація можлива в межах визнання цивільно-правового договору різновидом правочину. За іншого підходу, коли під змістом цивільно-правового договору розуміється лише один із елементів договірному правовідношенню, такий як права і обов'язки сторін договору, це дозволяє конкретизувати межі їх правової поведінки, зумовленої метою укладеного договору. Така поведінка сторін договірною зобов'язання має бути корельованою, оскільки в іншому випадку вона розглядається як відхилення від норми, що іншими словами називається правопорушенням. Отже, слід визнати, що усі названі умови договору, які тим чи іншим чином характеризують його зміст, у свою чергу, розкривають правову природу договору.

З урахуванням наведеного можна зробити висновок, що за своєю правовою природою цивільно-правові договори, що укладаються у системі громадського харчування, спрямовані на відчуження певних товарів їх кінцевим споживачам – фізичним особам і тому мають розглядатися як відповідні різновиди договору роздрібної купівлі-продажу товару (ст. 698 ЦК України). Їх предметом є певні товари, що купуються в роздріб їх покупцями і які, так само як і предмет договору роздрібної купівлі-продажу, є товарами, що зазвичай призначені для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного зі здійсненням підприємницької діяльності. У деяких випадках разом з відчуженням таких товарів можуть виконуватися або надаватися супутні роботи або послуги, які не змінюють правову природу договорів, що укладаються у системі громадського харчування, оскільки залишаються спрямованими на відчуження певних товарів їх кінцевим споживачам.

Список використаних джерел: 1. Дзера О. В. Договір купівлі-продажу в роздрібній торгівлі / О. В. Дзера // Цивільне право України : підручник : у 2 кн. Кн. 2 / [О. В. Дзера, Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.] ; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – Київ : Юрінком Інтер, 2004. – § 5 гл. 37. – С. 27–39. 2. Гражданское право : учебник : [в 2 ч.]. Ч. II / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Проспект, 1998. – 784 с. 3. Шама Н. П. Правова природа спадкового договору / Н. П. Шама // Університетські наукові записки. – 2006. – № 2 (18). – С. 144–148. 4. Брагинский М. И. Договорное право : [в 2 кн.]. Кн. 1. Общие положения / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – Изд. 2-е, испр. – М. : Статут, 1999. – 848 с. 5. Райхер В. К. Абсолютные и относительные права / В. К. Райхер // Известия Экономического факультета Ленинградского политехнического института. – 1928. – Вып. 1. – С. 34–35. 6. Євстігнєєв А. Істотні умови договору за цивільним та господарським кодексами: порівняльний аспект / Євстігнєєв Андрій // Юридичний журнал. – 2006. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2075>. 7. Сибільов М. М. Зміст цивільно-правового договору / М. М. Сибільов // Вісник академії правових наук України. – 2003. – № 1 (32). – С. 93–99.

Надійшла до редколегії 26.11.2014

Вусатый Д. Ю. Правовая природа договоров, которые заключаются в системе общественного питания

Рассмотрена сущность гражданско-правовых договоров, заключаемых в системе общественного питания – столовых, кафе, ресторанах и т. д. Акцентировано внимание на выявлении юридических особенностей, позволяющих установить основную цель и видовую принадлежность указанных договоров до определенного договорного типа. Проанализированы условия и основные элементы этих договоров. Сделан вывод, что указанные договоры имеют двойное направление. Так, одни из них имеют своей целью перенесение права собственности на имущество. Такие договоры предложено рассматривать как разновидности договора розничной купли-продажи. Другие, имеющие своей целью выполнение подрядных работ и передачу их результата, должны признаваться разновидностями договора подряда.

Ключевые слова: договорные отношения, гражданско-правовой договор, договор розничной купли-продажи, система общественного питания.

Vusatyi D. Y. Legal nature of the agreements concluded in the system of catering

This article is an attempt to study the legal nature of a number of civil and legal agreements concluded in the system of catering – canteens, cafes and restaurants. This problem is one of not fully researched topics within legal literature on civil law. It is also not unambiguous legal regulation in the domestic law.

While studying the legal nature of agreements concluded in the system of catering, the main attention is focuses on detecting such legal features that would allow them to set their main objective and basic species belonging to a particular type of an agreement. Conditions and basic elements of these agreements are the subject of legal analysis. There is an opinion that the form of the agreement can not characterize the legal nature of a civil and legal agreement.

As a result of conducted research the author makes a conclusion that stated agreements have dual orientation, in particular, some of them have the objective to transfer the right of ownership on property – these agreements should be viewed as kinds of a contract of retail sale. Others aiming at fulfilling the contract work and transfer of their result should be recognized as a form of a contractor's agreement.

The author supports the point of view as for recognition of contract agreements as mixed ones in case when there is a possibility to provide related services, which do not alter the basic legal nature of contract agreements concluded in system of catering, to the customer together with the works and transfer of their results.

Keywords: contractual relations, civil and legal agreement, system of catering, contract on a gift certificate.

